

Upper Secondary Students' Perspectives on the Role of School and Parents in Shaping Religious Attitudes

Taha Arvari^{1*}, Atousa Kalantar Hormozi²

1. MA, Counseling Department, Allameh Tabatabaee University, Tehran, Iran. (Corresponding Author).
 2. PhD, Counseling Department, Allameh Tabatabaee University, Tehran, Iran
- ❖ **Corresponding Author Email:** tahaarvari@gmail.com

Research Paper

Abstract

Receive: 2025/12/23
Accept: 2026/02/09
Initial Publish: 2026/05/18
Final Publish: 2026/09/23

Keywords:

Student; School; Parents; Religious Attitude

Article Cite:

Arvari, T., & Kalantar Hormozi, A. (2026). Upper Secondary Students' Perspectives on the Role of School and Parents in Shaping Religious Attitudes. *Sociology of Education*. 12(3): 1-13.

Purpose: This study aimed to explore upper secondary school students' perspectives on the role of school and parents in shaping their religious attitudes.

Methodology: The study adopted a qualitative approach using thematic analysis. The research population consisted of upper secondary school students in Tehran, selected through purposive sampling. Data were collected via individual semi-structured interviews, which continued until theoretical saturation was achieved. A total of 10 students from grades 11 and 12 participated. Interviews were transcribed verbatim and analyzed following the six-phase thematic analysis framework proposed by Braun and Clarke.

Findings: Analysis of the data regarding the role of school resulted in the identification of 12 main themes and 25 subthemes, including the practical application of religious teachings in daily life, teachers' modeling role, age-appropriate instruction, the religious and cultural climate of school, and peer influence. Concerning the role of parents, 6 main themes and 13 subthemes emerged, emphasizing the family's explanatory role in religion, parental modeling of religious practice, providing a secure environment for informed religious choice, and challenges related to generational perceptual gaps.

Conclusion: The findings indicate that both school and family play significant roles in shaping students' religious attitudes; however, the effectiveness of these roles depends on coordination, flexibility, and avoidance of coercive approaches. Constructive collaboration between school and family can foster the development of stable and internalized religious attitudes among adolescents.

<https://doi.org/10.61838/kman.soc.707>

Creative Commons: CC BY 4.0

Detailed Abstract

Introduction

Religion continues to play a central role in shaping individual meaning systems, moral orientations, and social behaviors, particularly during adolescence, a developmental period characterized by identity exploration, cognitive transformation, and heightened sensitivity to social influences. Research in psychology, sociology, and education consistently indicates that religious attitudes formed during adolescence are not merely inherited beliefs but are actively constructed through interaction with key socializing agents, most notably the family and the school (Ahmadi Dastjerdi, 2017; Klimstra, 2013). Religious attitudes have been shown to relate positively to psychological well-being, social adjustment, resilience, and ethical behavior, while also functioning as protective factors against distress, anxiety, and maladaptive behaviors (Dein et al., 2012; Mousavi Fakh & Keyvanloo, 2021; Yonker et al., 2012).

From a developmental perspective, adolescence represents a shift from externally regulated religiosity toward more reflective and internalized forms of belief. During this stage, young people critically evaluate inherited religious norms, test their coherence with lived experience, and negotiate religious meaning within broader social and cultural contexts (Smith & Denton, 2009; Talkhabi, 2017). Consequently, the quality of religious socialization during this period becomes decisive. Family environments characterized by emotional security, open communication, and non-coercive guidance have been found to foster deeper and more enduring religious commitment compared to authoritarian or inconsistent parental approaches (Dollahite & Thatcher, 2008; Hosseini et al., 2015). At the same time, sociological studies suggest that rapid cultural change, generational gaps, and digital media exposure have complicated traditional patterns of religious transmission within families (Mobarak et al., 2019; Vermeer, 2014).

Schools constitute the second major institutional context influencing adolescents' religious attitudes. Beyond formal religious education curricula, schools shape students' religious orientations through teacher behaviors, peer interactions, institutional culture, and the extent to which religious instruction is meaningfully connected to students' everyday lives (Niazian et al., 2022; Rajabi Borujeni, 2023). Contemporary educational research emphasizes that religious education is most effective when it is dialogical, developmentally appropriate, and responsive to students' real-life concerns rather than purely doctrinal or repetitive (Barida et al., 2019; Rohim & Madzaly, 2025). Moreover, teachers' personal integrity, consistency between values and behavior, and capacity to address students' questions critically have been identified as crucial determinants of students' acceptance or rejection of religious messages (Farshad & Farzaneh, 2021; Karami & Chopani, 2019).

Recent international studies further highlight the need to rethink religious education in light of globalization, digitalization, and changing youth cultures. Innovative approaches that integrate religious education with moral development, social responsibility, and cultural literacy have been proposed as more compatible with adolescents' contemporary experiences (Mutmainnah et al., 2025; Suryanti & Ikawati, 2025; Syafi'i & Shokheh, 2025). Despite this growing body of research, many existing studies rely primarily on quantitative measures or adult-centered perspectives, offering limited insight into adolescents' own interpretations of how family and school shape their religious attitudes. Qualitative explorations that foreground students' voices remain comparatively scarce, particularly in non-Western contexts. Addressing this gap is essential for developing educational and familial practices that align with adolescents' lived realities and developmental needs.

Methods and Materials

This study employed a qualitative research design grounded in thematic analysis to explore upper secondary school students' perspectives on the role of school and parents in shaping their religious attitudes. The research population consisted of students enrolled in grades 11 and 12 of upper secondary schools. Participants were selected using purposive sampling to ensure relevance to the research questions and diversity of perspectives. Inclusion criteria required participants to be currently enrolled in upper secondary education, willing to participate voluntarily, and able to articulate their experiences and views.

Data were collected through individual semi-structured interviews conducted in a quiet and confidential setting. An interview guide with open-ended questions was used to explore students' experiences with religious education at school, parental influence on religious beliefs, interactions with teachers and peers, and overall perceptions of religion. The semi-structured format allowed flexibility to probe emerging themes and follow participants' narratives in depth. Interviews were audio-recorded with informed consent and transcribed verbatim.

Data collection continued until theoretical saturation was reached, meaning that no new conceptual information emerged from subsequent interviews. A total of ten students participated in the study. Data analysis followed the six-phase thematic analysis procedure, involving familiarization with the data, generation of initial codes, identification of themes, review and refinement of themes, definition and naming of themes, and production of an analytic narrative. To enhance trustworthiness, coding was conducted iteratively, and emerging interpretations were continually compared with the raw data to ensure coherence and credibility.

Findings

Analysis of the interview data revealed a coherent pattern of themes reflecting students' perceptions of how school and family contribute to the formation of their religious attitudes. Regarding the role of school, twelve main themes and multiple subthemes were identified. Students emphasized the importance of translating religious teachings into practical guidance applicable to everyday life. Religious instruction perceived as abstract, repetitive, or disconnected from real-world concerns was described as ineffective or disengaging. In contrast, lessons that addressed moral dilemmas, personal challenges, and social responsibilities were viewed as meaningful and influential.

The role of teachers emerged as a central theme. Students consistently highlighted that teachers' personal conduct, sincerity, and consistency between words and actions significantly shaped their attitudes toward religion. Teachers who demonstrated respect, openness to questions, and ethical behavior were perceived as credible and inspiring, whereas authoritarian or contradictory behaviors undermined trust in religious instruction. Attention to students' developmental stage was also emphasized, with participants noting that age-appropriate language and sensitivity to adolescent concerns facilitated greater engagement.

The school environment as a whole—including peer relationships, collective activities, and the general cultural climate—was described as an important contextual factor. Group activities, collaborative projects, and positive peer influence were reported to enhance interest in religious engagement, while peer pressure or ridicule could discourage open expression of religious identity.

In relation to parental influence, six main themes were identified. Students described the family as the primary source of early religious understanding and moral orientation. Parental modeling of religious behavior, emotional support, and open dialogue were viewed as crucial in fostering a positive and internalized religious attitude. Conversely, coercive practices, excessive control, or inconsistency between parents' beliefs and behaviors were associated with resistance or ambivalence toward religion.

A notable finding concerned generational differences. Several students reported experiencing a perceptual gap between their own questions and concerns and their parents' expectations or interpretations of religion. In such cases, peers and social networks were perceived as supplementary sources of understanding and support. Overall, students portrayed religious attitude formation as a dynamic process shaped by multiple, interacting influences rather than a linear transmission from adults to youth.

Discussion and Conclusion

The findings of this study underscore that adolescents perceive religious attitude formation as a multifaceted and relational process embedded in everyday interactions with family, school, and peers. Schools were viewed as influential not merely through formal religious curricula but through the authenticity of teachers, the relevance of educational content, and the broader social climate. Students' emphasis on practical applicability suggests that religious education gains meaning when it resonates with lived experience and addresses real moral and existential questions.

Parental influence remained foundational, particularly in early socialization, yet its effectiveness depended largely on emotional security, dialogue, and respect for autonomy. Adolescents' narratives highlighted that supportive and non-coercive family environments facilitate internalization of religious values, whereas imposed or inconsistent approaches risk alienation. The identified generational gap reflects broader social transformations and points to the growing role of peers and social contexts in complementing family influence.

Taken together, the results indicate that neither school nor family alone can fully account for adolescents' religious attitudes. Rather, their interaction and coherence appear critical. When messages from school and family align and are delivered in a respectful, developmentally sensitive manner, students are more likely to develop stable and meaningful religious orientations. This study contributes to the literature by foregrounding adolescents' voices and providing nuanced insights into the conditions under which religious socialization is perceived as constructive or counterproductive. These findings highlight the importance of integrative, dialogical, and context-aware approaches to religious education and family guidance in adolescence.

جامعه‌شناسی آموزش و پرورش

مطالعه دیدگاه دانش‌آموزان متوسطه دوم از نقش مدرسه و والدین در نگرش آنان نسبت به دین

طه آروری*^۱، آتوسا کلانتر هرمزی^۲

۱. کارشناسی ارشد، گروه مشاوره، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول).

۲. دکتری، گروه مشاوره، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

ایمیل نویسنده مسئول: tahaarvari@gmail.com

چکیده

مقاله تحقیقاتی

هدف: هدف پژوهش حاضر، تبیین دیدگاه دانش‌آموزان متوسطه دوم درباره نقش مدرسه و والدین در شکل‌گیری نگرش آنان نسبت به دین بود.

روش‌شناسی: این پژوهش با رویکرد کیفی و با استفاده از روش تحلیل مضمون انجام شد. جامعه پژوهش شامل دانش‌آموزان متوسطه دوم شهر تهران بود که به صورت هدفمند انتخاب شدند. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته فردی گردآوری و فرایند مصاحبه تا دستیابی به اشباع نظری ادامه یافت. در مجموع، ۱۰ دانش‌آموز در پایه‌های یازدهم و دوازدهم در پژوهش مشارکت داشتند. داده‌های حاصل پس از پیاده‌سازی کامل، بر اساس مراحل شش‌گانه تحلیل مضمون براون و کلارک مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: تحلیل داده‌ها در پاسخ به نقش مدرسه، به استخراج ۱۲ مضمون اصلی و ۲۵ مضمون فرعی انجامید که مهم‌ترین آن‌ها شامل عملیاتی‌سازی آموزه‌های دینی در زندگی، نقش الگوبودن مربیان، توجه به مقتضیات سنی، جو فرهنگی و دینی مدرسه، و تأثیر همسالان بود. در خصوص نقش والدین، ۶ مضمون اصلی و ۱۳ مضمون فرعی شناسایی شد که بر جایگاه خانواده به‌عنوان تبیین‌گر دین، الگوی عملی دینداری، ایجاد فضای امن برای انتخاب آگاهانه و نیز چالش شکاف ادراکی بین‌نسلی دلالت داشت. **نتیجه‌گیری:** یافته‌ها نشان داد که از دیدگاه دانش‌آموزان، مدرسه و خانواده هر دو نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری نگرش دینی دارند، اما اثربخشی این نقش‌ها وابسته به هماهنگی، انعطاف‌پذیری، و پرهیز از اجبار است. تعامل سازنده مدرسه و خانواده می‌تواند زمینه‌ساز شکل‌گیری نگرش دینی پایدار در نوجوانان باشد.

استناد مقاله:

آروری، طه، و کلانتر هرمزی، آتوسا. (۱۴۰۵). مطالعه دیدگاه دانش‌آموزان متوسطه دوم از نقش مدرسه و والدین در نگرش آنان نسبت به دین. جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، ۱۲(۳): ۱-۱۳.

<https://doi.org/10.61838/kman.soe.707>

Creative Commons: CC BY 4.0

مقدمه

در جوامع معاصر، دین همچنان یکی از مؤلفه‌های بنیادین در شکل‌دهی به هویت فردی و اجتماعی انسان‌ها محسوب می‌شود و نقش آن در نظام‌های ارزشی، اخلاقی و رفتاری افراد انکارناپذیر است. دین نه تنها به‌عنوان مجموعه‌ای از باورهای متافیزیکی، بلکه به‌مثابه چارچوبی معنابخش برای تفسیر زندگی، رنج، امید و آینده عمل می‌کند و می‌تواند جهت‌گیری‌های فردی و اجتماعی را سامان دهد. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که دینداری و نگرش دینی، با شاخص‌هایی چون سلامت روان، رضایت از زندگی، سازگاری اجتماعی و رفتارهای اخلاقی رابطه معنادار دارد (Dein et al., 2012; Mousavi Fakhr, 2012; Yonker et al., 2012; Keyvanloo, 2021). در این چارچوب، دین برای بسیاری از افراد، به‌ویژه در دوران‌های بحرانی رشد، نقشی حمایتی و تنظیم‌گر ایفا می‌کند و می‌تواند به کاهش اضطراب، افسردگی و احساس بی‌معنایی کمک کند (Pazhooheshi Nia, 2017; Shah, 2019; Vang et al., 2019).

از منظر جامعه‌شناختی و روان‌شناختی، نگرش دینی صرفاً محصول انتخاب‌های فردی در بزرگسالی نیست، بلکه نتیجه فرایندی تدریجی و چندبعدی است که از سال‌های اولیه زندگی آغاز می‌شود و در تعامل با نهادهای اجتماعی مختلف تداوم می‌یابد. دین به‌عنوان بخشی از فرهنگ، از طریق خانواده، مدرسه، گروه همسالان و رسانه‌ها به نسل‌های جدید منتقل می‌شود و در این مسیر، دستخوش بازتفسیر و بازسازی می‌گردد (Ghorbani & Jomeniya, 2018; Mobarak et al., 2019). در این میان، نوجوانی به‌عنوان دوره‌ای حساس و سرنوشت‌ساز، جایگاه ویژه‌ای در تکوین نگرش دینی دارد؛ زیرا نوجوانان در این مرحله با تحولات شناختی، هیجانی و هویتی عمیقی مواجه می‌شوند و به‌طور فعال به بازاندیشی باورهای به‌ارث‌رسیده می‌پردازند (Klimstra, 2013; Talkhabi, 2017).

پژوهش‌های مرتبط با تحول هویت دینی نشان می‌دهد که نگرش دینی در نوجوانی، از حالت تقلیدی و برون‌محور به‌تدریج به سوی نگرشی درون‌فکن، تأملی و انتخاب‌گرایانه حرکت می‌کند (Ahmadi Dastjerdi, 2017; Smith & Denton, 2009). این تحول، اگرچه فرصتی برای تعمیق ایمان و درونی‌سازی ارزش‌های دینی فراهم می‌آورد، اما در عین حال می‌تواند با تردیدها، تعارض‌ها و حتی گسست‌های موقتی از نهادهای دینی همراه باشد. از این‌رو، کیفیت مواجهه نهادهای تربیتی با نوجوان، نقشی تعیین‌کننده در جهت‌دهی به این فرایند ایفا می‌کند.

در این میان، خانواده به‌عنوان نخستین و پایدارترین نهاد اجتماعی، نقشی محوری در شکل‌گیری نگرش دینی فرزندان دارد. شیوه‌های فرزندپروری، الگوهای ارتباطی، میزان دینداری والدین و نحوه گفت‌وگو درباره موضوعات دینی، از جمله عواملی هستند که بر نگرش دینی نوجوانان تأثیر می‌گذارند (Hosseini, 2014; Vermeer, 2014; Miri et al., 2015; et al., 2015). پژوهش‌ها نشان داده‌اند که خانواده‌هایی با روابط گرم، گفت‌وگوی باز و سبک فرزندپروری حمایتی، بیش از خانواده‌های مستبد یا سهل‌گیر، زمینه‌ساز شکل‌گیری نگرش دینی پایدار در فرزندان هستند (Dollahite & Thatcher, 2008; Nourbakhsh & Oveisi Fardouei, 2016). در مقابل، اجبار، تناقض میان گفتار و رفتار والدین، و نادیده‌گرفتن نیازهای رشدی نوجوان می‌تواند به مقاومت، بی‌تفاوتی یا حتی نگرش منفی نسبت به دین منجر شود (Mobarak et al., 2019; Talkhabi, 2017).

علاوه بر خانواده، مدرسه به‌عنوان مهم‌ترین نهاد رسمی تعلیم و تربیت، نقش مکمل و گاه جبران‌کننده‌ای در تربیت دینی ایفا می‌کند. مدرسه نه تنها از طریق محتوای برنامه درسی دینی، بلکه از راه جو فرهنگی، تعامل معلمان، روابط اجتماعی و فعالیت‌های جمعی، بر نگرش دینی دانش‌آموزان اثر می‌گذارد (Niazian et al., 2022; Rajabi Borujeni, 2023). یافته‌های پژوهشی نشان می‌دهد که کیفیت آموزش دینی، میزان ارتباط آن با زندگی واقعی دانش‌آموزان، و توانایی معلمان در پاسخ‌گویی به پرسش‌ها و شبهات نوجوانان، از عوامل کلیدی در اثربخشی تربیت دینی مدرسه است (Rohim & Madzaly, 2025; Zumzianah, 2024). اگر آموزش دینی به‌صورت صوری، تکراری و غیرمتناسب با مقتضیات سنی ارائه شود، نه تنها به درونی‌سازی باورها نمی‌انجامد، بلکه می‌تواند زمینه‌ساز دل‌زدگی از دین گردد (Barida et al., 2019; Zakipour & Abdi, 2024).

تحقیقات اخیر همچنین بر اهمیت الگوی رفتاری معلمان و مربیان دینی تأکید دارند. معلمان که خود پایبندی عملی به ارزش‌های دینی دارند و در عین حال از مهارت‌های ارتباطی و روان‌شناختی برخوردارند، می‌توانند نقش الگویی مؤثری در شکل‌دهی نگرش دینی دانش‌آموزان ایفا کنند (Farshad & Farzaneh, 2021; Karami & Chopani, 2019). در مقابل، رفتارهای متناقض یا اقتدارگرایانه مربیان ممکن است به تعارض شناختی و تضعیف اعتماد دینی نوجوانان بینجامد (Ghorbani & Jomeniya, 2018; Rangbar & Allamatsaz, 2016).

در سطحی گسترده‌تر، پژوهش‌ها نشان می‌دهند که نگرش دینی نوجوانان در تعامل پیچیده‌ای میان خانواده، مدرسه و عوامل اجتماعی دیگر شکل می‌گیرد. گروه همسالان، رسانه‌ها و فضای دیجیتال، به‌ویژه در سال‌های اخیر، به بازیگران مهمی در این عرصه تبدیل شده‌اند (Suryanti & Ikawati, 2025; Syafi'i & Shokheh, 2025). نوجوانان امروز با انبوهی از روایت‌های دینی، انتقادی و گاه متعارض مواجه‌اند و این امر ضرورت بازاندیشی در شیوه‌های سنتی تربیت دینی را دوچندان کرده است. رویکردهای نوین بر آن‌اند که تربیت دینی باید از حالت انتقال یک‌سویه آموزه‌ها فراتر رفته و به فرایندی تعاملی، معنامحور و متناسب با زیست‌جهان نوجوانان بدل شود (Mutmainnah et al., 2025; Novitasari, 2025).

در این چارچوب، مطالعات جدید بر پیوند تربیت دینی با توسعه اخلاقی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و حتی اهداف توسعه پایدار تأکید می‌کنند و نشان می‌دهند که دین می‌تواند در صورت ارائه صحیح، نقشی سازنده در شکل‌دهی شهروندی اخلاق‌مدار و مسئول ایفا کند (Mamarasulovich, 2022; Onu et al., 2021). همچنین شواهد پژوهشی حاکی از آن است که نگرش دینی مثبت با پیامدهایی چون سازگاری اجتماعی، سلامت روان و تاب‌آوری بیشتر در نوجوانان همراه است (Dehghan Ardakani & Mostafavi Rad, 2019; Heidari et al., 2020; Mousavi et al., 2021).

با وجود حجم قابل‌توجهی از پژوهش‌های کمی درباره دینداری نوجوانان، خلأ مطالعات کیفی که به‌طور مستقیم به دیدگاه‌ها و تجربه‌های زیسته خود دانش‌آموزان بپردازد، همچنان محسوس است. بسیاری از مطالعات پیشین، نگرش دینی را از منظر والدین، معلمان یا شاخص‌های پرسشنامه‌ای بررسی کرده‌اند و کمتر به صدای نوجوانان به‌عنوان کنشگران اصلی این فرایند توجه شده است (Niazian et al., 2022; Rajabi Borujeni, 2023). در حالی که فهم عمیق نگرش دینی نوجوانان مستلزم درک معانی ذهنی، تفسیرهای شخصی و تجربه‌های روزمره آنان از تعامل با خانواده و مدرسه است.

از سوی دیگر، تغییرات اجتماعی و فرهنگی معاصر، از جمله شکاف‌های نسلی، تحول الگوهای ارتباطی خانواده، و گسترش فضای مجازی، پیچیدگی فرایند انتقال ارزش‌های دینی را افزایش داده است. این تحولات، ضرورت بازنگری در نقش و کارکرد نهادهای سنتی تربیت دینی و بررسی انتقادی میزان انطباق آن‌ها با نیازهای نسل جدید را برجسته می‌سازد (Smith & Denton, 2009; Syafi'i & Shokheh, 2025; Vermeer, 2014). در چنین شرایطی، پرداختن به دیدگاه دانش‌آموزان درباره نقش مدرسه و والدین، می‌تواند به شناسایی نقاط قوت، چالش‌ها و فرصت‌های بهبود تربیت دینی کمک کند.

بر این اساس، پژوهش حاضر با تمرکز بر تجربه و ادراک دانش‌آموزان متوسطه دوم، درصدد است تا به واکاوی نقش مدرسه و والدین در شکل‌گیری نگرش دینی آنان بپردازد و از خلال تحلیل کیفی داده‌ها، تصویری جامع‌تر و واقع‌بینانه‌تر از این فرایند ارائه دهد؛ بنابراین هدف این مطالعه تبیین دیدگاه دانش‌آموزان متوسطه دوم درباره نقش مدرسه و والدین در شکل‌گیری نگرش آنان نسبت به دین است.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش با استفاده از روش کیفی انجام شد. در این پژوهش با توجه به ماهیت آن از روش تحقیق کیفی از نوع روش تحلیل استفاده شد. جمعیت مورد مطالعه در این پژوهش مدارس متوسطه دوم شهر تهران در بازه زمانی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ بودند. در این پژوهش، نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند انجام شد. روش تحلیل مضمون از فنون تحلیلی معتبر و رایج در پژوهش‌های کیفی است. انجمن روانشناسی آمریکا تأکید می‌کند که تحلیل مضمون روشی قابل دسترس و انعطاف‌پذیر است و میزان استفاده از این روش برای تحلیل داده‌های کیفی رو به افزایش است. در روش تحلیل مضمون، مضامین به‌عنوان الگوهایی از معنای مشترک در نظر گرفته می‌شوند که توسط یک مفهوم اصلی سازماندهی یا یکپارچه شده‌اند. این روش به محققان کمک می‌کند تا الگوهای موجود در داده‌های کیفی را به‌طور مؤثر شناسایی و تحلیل کنند. در تحلیل مضمون، از ابزارها و روش‌هایی مانند تحلیل قالب مضامین استفاده می‌شود. به‌طور خلاصه، قالب مضامین به فهرستی از مضامین اشاره دارد که به شکل سلسله‌مراتبی سازمان‌دهی می‌شوند. این ابزارها به محققان امکان می‌دهند تا ساختار و روابط میان مفاهیم را به‌صورت بصری و نظام‌مند درک کنند. همان‌طور که گفته شد با توجه به ماهیت تحقیق حاضر و به منظور دستیابی به معنای مشترک حول مفهوم نگرش دینی و دسترسی به مفاهیم منسجم و طبقه‌بندی شده برگرفته از داده‌های کیفی از روش تحلیل مضمون استفاده شد.

ملاک‌های ورود به پژوهش شامل دانش آموز بودن مشارکت‌کنندگان در مقطع متوسطه دوم شهر تهران (پایه‌های یازدهم و دوازدهم)، داشتن رضایت آگاهانه و تمایل به مشارکت در پژوهش، عدم قرار داشتن در وضعیت فرزند طلاق و برخورداری از سلامت روانی بود؛ به‌گونه‌ای که افراد فاقد اختلالات روانی یا مشکلات بازدارنده‌ای نظیر افسردگی انتخاب شدند. با توجه به این شرایط و با در نظر گرفتن اصل اشباع داده‌ها، در مجموع ۱۰ نفر در مصاحبه‌های پژوهش شرکت کردند و فرایند تحلیل و بررسی کدهای مفهومی اولیه به‌صورت هم‌زمان با انجام مصاحبه‌ها صورت گرفت. پس از انجام مصاحبه دهم و عدم استخراج کد مفهومی جدید از داده‌ها، فرایند گردآوری داده‌ها به دلیل دستیابی به اشباع نظری متوقف شد.

داده‌های مصاحبه رایج‌ترین منبع داده مورد استفاده در تحقیقات کیفی هستند. در تحقیقات کیفی، مصاحبه به ارتباطی اطلاق می‌شود که بر خلاف مکالمه‌هایی که معمولاً در زندگی روزمره انجام می‌شود، بر اساس حس واضح هدف از کسب اطلاعات خاص صورت می‌گیرد.

در این پژوهش باهدف بررسی دیدگاه دانش‌آموزان به نقش مدرسه و والدین در نگرش آنان نسبت به دین از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. مصاحبه نیمه ساختار یافته حد وسطی ما بین مصاحبه ساختاریافته و بدون ساختار است. به این صورت که مصاحبه‌ها ابتدا با سوال‌های باز و از پیش تعیین شده در مورد دیدگاه دانش‌آموزان نسبت به مدرسه و خانواده آغاز شد. در مصاحبه نیمه‌ساختاریافته به‌صورت فرد به فرد پژوهشگر با انجام مصاحبه‌های چهره به چهره و به کمک یک پروتکل مشخص حدود چهار یا پنج سؤال باز پاسخ را از مصاحبه‌شوندگان می‌پرسید. هدف از به‌کارگیری مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، دستیابی به اطلاعات تقضیلی و منسجم برگرفته از داده‌های متنی پراکنده حاصل از مصاحبه با شرکت‌کنندگان است. به‌این ترتیب، سؤالات مصاحبه به‌صورت باز و محوری از مصاحبه‌شوندگان پرسیده شد. از آنجایی که این نوع مصاحبه منعطف است، بر اساس پاسخ مشارکت‌کنندگان، سؤالات بعدی در جهت فهم عمیق‌تر موضوع مطرح می‌شد. ترتیب سؤالات، شیوه بیان سؤالات و یا پرسیدن سؤالات اضافی جهت رسیدن مصاحبه به نتیجه کافی و رفع ابهام در اختیار مصاحبه‌کننده است. مصاحبه‌ها تا جایی ادامه پیدا کرد که اطلاعات تازه‌ای در اختیار پژوهشگر قرار نگرفت. مصاحبه‌ها ضبط و پس از پایان، توسط محقق به صورت مکتوب درآمد. از جمله سؤالات محوری در این پژوهش عبارت بودند از:

۱- سهم و نقش مدرسه در ایجاد و شکل‌گیری این نوع رابطه و نگرشی که به دین دارید، چگونه بوده و هست؟

۲- نقش و تأثیر والدینتان در شکل‌گیری محتوای نگرش شما به دین چه بوده و هست؟

۳- رابطه خود با کادر مدرسه (معاون-مشاور-دبیران و...) را چه طور توصیف می‌کنید؟

۴- نگرش کلی شما نسبت به دین چگونه است؟

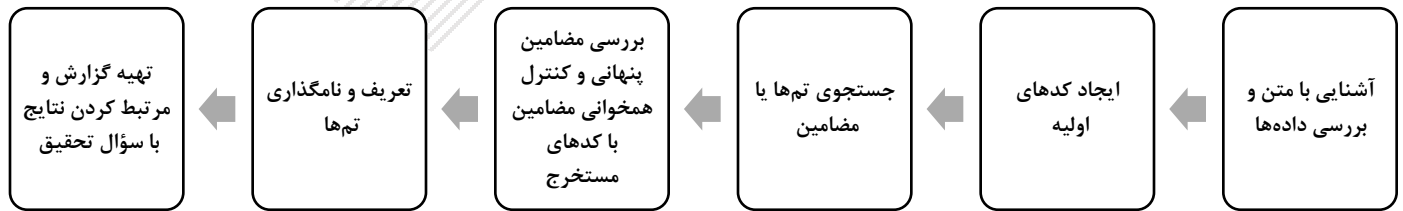
۵- آیا احساس می‌کنید انتظارات والدین از شما درباره دینداری به نگرش شما کمک یا آن را محدود کرده است؟ چگونه؟

۶- به نظر شما چه عواملی در خانواده و مدرسه در شکل‌گیری نگرش شما نسبت به دین تأثیرگذار بوده‌اند؟

۷- در صورتی که در موضوعات دینی و مذهبی، خانواده و مدرسه دو سویه متفاوت داشته باشند چه می‌کنید؟

در این پژوهش از روش تحلیل مضمون برای تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه استفاده شده است. در روش تحلیل مضمون حجم وسیعی از داده‌های پیچیده و پراکنده به حداقل رسانده می‌شود و به توصیف الگوها و مضامین درون داده‌ها با جزئیات غنی پرداخته می‌شود. این ابزار مفید و دارای انعطاف، تفسیر جنبه‌های مختلف موضوع را میسر می‌سازد (بویاتزیس^۱، ۱۹۹۸، به نقل از براون و کلارک، ۲۰۱۶).

مراحل تحلیل داده‌ها در این پژوهش برگرفته از مراحل براون و کلارک (۲۰۰۶) عبارت است از: ۱. آشنایی با متن و بررسی داده‌ها ۲. ایجاد کدهای اولیه ۳. جستجو و شناخت مضامین ۴. بررسی مضامین پنهانی و کنترل همخوانی مضامین با کدهای مستخرج ۵. تعریف و نام‌گذاری تم‌ها ۶. تهیه گزارش و مرتبط کردن نتایج با سوال تحقیق.

شکل ۱. فرایند تحلیل داده‌ها

این پژوهش از حیث هدف کاربردی است؛ چرا که هدف آن بررسی نقش مدرسه و خانواده در نگرش دانش‌آموزان نسبت به دین است که حاصلی کاربردی داشته‌است. برای انجام این پژوهش ابتدا مطالعات کتابخانه‌ای و مرور ادبیات مرتبط با موضوع تحقیق انجام شده‌است. سپس از داده‌های به دست آمده از متون و ادبیات پژوهش در طراحی و چارچوب‌دهی مصاحبه‌ی نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. در ادامه، به روش نمونه‌گیری در دسترس و به صورت هدفمند به انجام مصاحبه‌ی نیمه‌ساختاریافته با دانش‌آموزان پرداخته شد. انجام مصاحبه‌ها تا رسیدن به نقطه‌ی اشباع داده‌ها یعنی تا آن‌جا که کد مفهومی جدیدی به دست نیامد، ادامه یافت. مصاحبه‌ها به صورت حضوری و در مدرسه انجام گردید و میانگین زمان مصاحبه‌ها ۴۰ دقیقه بود. در مرحله‌ی بعدی مصاحبه‌ها با روش تحلیل مضمون بررسی شدند. در این روش ابتدا به پیاده‌سازی مصاحبه‌های انجام شده پرداخته شد، سپس زیر نکات کلیدی و مهم خط کشیده و کدهای اولیه استخراج شدند. پس از این مرحله، مضامین به دست آمدند و به بررسی هم‌خوانی آن‌ها با کدهای استخراج شده پرداخته شد. در انتها بعد از طبقه‌بندی، مقوله‌های اصلی و فرعی به دست آمدند.

یافته‌های پژوهش

۱۰ دانش‌آموز با میانگین سنی ۱۷ سال در این مطالعه شرکت کردند. از بین شرکت‌کنندگان پژوهش رشته تحصیلی ۶ نفر، ریاضی، ۲ نفر انسانی و ۲ نفر تجربی بود. مضاف بر این، مقطع تحصیلی تمام شرکت‌کنندگان، متوسطه دوم پایه‌های یازدهم و دوازدهم بود.

دیدگاه دانش‌آموزان متوسطه دوم درباره‌ی نقش مدرسه در نگرش آنان نسبت به دین چیست؟

جدول ۱: مضامین مربوط به دیدگاه دانش‌آموزان متوسطه دوم به نقش مدرسه در نگرش آنان نسبت به دین

مضمون هسته‌ای	مضامین اصلی	مضامین فرعی	فراوانی
از دیدگاه دانش‌آموزان، فضای مدرسه، رفتار مربیان و محتوای آموزه‌هایی که منطبق با دین باشد، زمینه‌ساز و الگوبخش دین‌دار شدن آنان است.	لزوم عملیاتی شدن آموزه‌های دینی در زندگی	ضرورت تمرکز محتوای درسی بر کاربست دین در زندگی	۲
		درک مطلوب مفاهیم دینی با کاربردی‌سازی آن در زندگی	۳
		لزوم تبیین نقش احکام در زندگی توسط مربیان	۳
	نقش دین در غایت‌مندی زندگی سالم	تبیین نقش دین در سبک زندگی سالم	۴
		تبیین یاری‌گری دین در هدف‌مندی آینده	۶
	لزوم آموزه‌های مبتنی بر باورهای سرشستی	نقش آموزه‌های معاد در ترغیب به رفتار دینی	۵
		نقش آموزه‌های مبتنی بر فطرت در تعلق به دین	۴
	تمرکز آموزه‌ها به مقتضیات سنی دانش‌آموزان	لزوم پاسخ‌گویی آموزه‌های دینی به چالش‌های نوجوانی	۳
		کم‌اثری آموزه‌ها به دلیل عدم توجه به نیاز دانش‌آموزان	۲
	نقش مؤثر مربی در ادراک صحیح از دین	لزوم رفع شبهات دینی به‌جای تکرار صرف در آموزش	۳
		نقش پاسخ‌گویی معلم به سؤالات در فهم روشن‌گرانه دین	۴

۲	عدم تعمق مربی در آموزش موضوعات	
۵	نقش الگوبخشی مربی دینی در علاقه به دین	اثر نفوذ مربی دینی در پذیرش دین
۵	نقش ارتباط مؤثر مربی دینی در جو مؤثر یادگیری	
۳	تعارض با دین به دلیل رفتار تناقضی مربیان	
۵	نقش جو جاذب دینی مدرسه در دین‌گرایی	گرایش به دین با بسترسازی مناسب مدرسه
۳	نقش خلاقیت هنری در توجه به دین	ضرورت نمود مطبوع دین
۵	نقش انگیزشی اردوهای زیارتی در علقه دینی	ترغیب به دین با کار گروهی
۳	نقش انگیزشی فعالیت‌های جمعی در رغبت به دین	
۳	توجه به ظرفیت متفاوت دانش‌آموزان برای فهم دین	لحاظ کردن تفاوت‌های فردی در ادراک دین
۶	تأثیر گروه‌های دوستی در گرایش به دین	شکل‌گیری نگرش دینی متأثر از همتایان
۳	اثر فشار همسالان در نحوه انجام تکالیف دینی	
۳	نقش تعاملات مجازی در نگرش دینی	
۳	نقش مشاور در هم‌سازی جو دینی مدرسه و خانواده	کمک فزاینده مدرسه به خانواده در مقبولیت دین
۴	مدرسه مکمل خانواده در آموزش مفاهیم دینی	

همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود در پاسخ به سوال اول پژوهش ۱۲ مضمون اصلی، ۲۵ مضمون فرعی و یک مضمون هسته‌ای که عبارت است از: «از دیدگاه دانش‌آموزان، فضای مدرسه، رفتار مربیان و محتوای آموزه‌هایی که منطبق با دین باشد، زمینه‌ساز و الگوبخش دین‌دار شدن آنان است.» به دست آمد.

دیدگاه دانش‌آموزان متوسطه دوم درباره‌ی نقش والدین در نگرش آنان نسبت به دین چیست؟

جدول ۲: مضامین مربوط به دیدگاه دانش‌آموزان متوسطه دوم به نقش والدین در نگرش آنان نسبت به دین

مضمون هسته‌ای	مضامین اصلی	مضامین فرعی	فراوانی
از دیدگاه دانش‌آموزان اگر چه خانواده نقش مؤثری در بینش و معرفت دینی دارد، اما گاهی به دلیل شکاف ادراکی بین نسلی، گروه‌های اجتماعی، به این آگاهی کمک می‌کنند.	خانواده، روشن‌گر دین	نقش تبیینی خانواده در آشنایی با دین	۴
		گفتگوی والدین، تسهیل‌گر باور دین	۳
	لزوم امکان‌دهی خانواده به معرفت دین	بی‌میلی به اعمال دینی به دلیل اجبار	۲
		فرصت انتخاب آگاهانه از سوی خانواده	۴
		عدم اجبار بر مبنای فطرت خداجو	۲
	تأثیرگذاری خانواده در پای‌بندی به دین	الگوبخشی والدین در انجام اعمال دینی	۴
		علقه دینی به خاطر توجه خانواده به شعائر دینی	۳
		دین‌باوری با تجربه فضای دینی در کودکی	۵
	تسهیل‌گری والدین امن در دین‌گزینی	رابطه اطمینان‌بخش والدین، راه‌گشای انتخاب صحیح	۲
	جدال تفاهم در باورهای دینی	چالش عدم درک عقاید توسط والدین	۳
		چالش تفاوت عقاید با والدین	۲
	نقش گروه‌های اجتماعی مکمل خانواده در فهم دین	نقش هم‌افزایی خانواده و مدرسه در فهم عمیق دین	۲
		درک توأم با کمک همتایان نسبت به خانواده	۲

همان طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود در پاسخ به سوال دوم پژوهش ۶ مضمون اصلی، ۱۳ مضمون فرعی و یک مضمون هسته‌ای که عبارت است از: «از دیدگاه دانش‌آموزان اگر چه خانواده نقش مؤثری در بینش و معرفت دینی دارد، اما گاهی به دلیل شکاف ادراکی بین نسلی، گروه‌های اجتماعی، به این آگاهی کمک می‌کنند.» به دست آمد.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر، تبیین دیدگاه دانش‌آموزان متوسطه دوم درباره نقش مدرسه و والدین در شکل‌گیری نگرش آنان نسبت به دین بود. یافته‌های پژوهش نشان داد که نگرش دینی دانش‌آموزان حاصل برهم‌کنش پیچیده‌ای میان عوامل فردی، خانوادگی، مدرسه‌ای و اجتماعی است و هیچ‌یک از این عوامل به‌تنهایی نقش تعیین‌کننده مطلق ندارند. در بخش مربوط به نقش مدرسه، مضامین استخراج‌شده نشان دادند که دانش‌آموزان بیش از هر چیز بر «کاربردی‌بودن آموزه‌های دینی در زندگی روزمره» تأکید دارند. این یافته با مطالعاتی همسو است که نشان می‌دهند آموزش دینی زمانی اثربخش است که بتواند میان مفاهیم انتزاعی دینی و تجربه زیسته نوجوانان پیوند برقرار کند (Rohim & Madzaly, 2025; Zumzianah, 2024). آموزش صوری و تکراری، بدون توجه به مسائل واقعی نوجوانان، نه تنها به درونی‌سازی نگرش دینی منجر نمی‌شود، بلکه ممکن است به بی‌تفاوتی یا مقاومت منجر گردد (Barida et al., 2019; Zakipour & Abdi, 2024).

یافته‌های پژوهش نشان داد که نقش مربی و معلم دینی از دیدگاه دانش‌آموزان بسیار برجسته است. دانش‌آموزان، مربی را نه فقط به‌عنوان انتقال‌دهنده محتوا، بلکه به‌مثابه الگوی رفتاری و اخلاقی ارزیابی می‌کنند. این نتیجه با پژوهش‌هایی همخوان است که بر اهمیت الگوبودن معلمان و تأثیر ویژگی‌های شخصیتی و ارتباطی آنان بر نگرش دینی دانش‌آموزان تأکید دارند (Farshad & Farzaneh, 2021; Karami & Chopani, 2019). رفتارهای متناقض یا اقتدارگرایانه مربیان، از نگاه دانش‌آموزان می‌تواند به تعارض شناختی و کاهش اعتماد به آموزه‌های دینی بینجامد؛ امری که در مطالعات اجتماعی‌شدن دینی نیز مورد تأکید قرار گرفته است (Ghorbani & Jomeniya, 2018; Rangbar & Allamatsaz, 2016).

از دیگر یافته‌های مهم، توجه دانش‌آموزان به «مقتضیات سنی» در آموزش دینی بود. نوجوانان انتظار دارند محتوای دینی متناسب با سطح تحول شناختی و هیجانی آنان ارائه شود. این یافته با رویکردهای تحولی در روان‌شناسی دین همسو است که نوجوانی را دوره بازاندیشی، پرسش‌گری و شکل‌گیری هویت دینی می‌دانند (Klimstra, 2013; Talkhabi, 2017). پژوهش‌های مرتبط با تحول هویت دینی نیز نشان می‌دهند که نادیده‌گرفتن این ویژگی‌های رشدی می‌تواند به گسست موقتی یا پایدار از نهادهای دینی منجر شود (Ahmadi Dastjerdi, 2017; Smith & Denton, 2009).

فضای فرهنگی و دینی مدرسه نیز از دیدگاه دانش‌آموزان نقشی معنادار در نگرش آنان نسبت به دین داشت. یافته‌ها نشان داد که جو مدرسه، روابط انسانی، فعالیت‌های جمعی و غیررسمی، و نحوه مواجهه مدرسه با تفاوت‌های فردی، می‌تواند زمینه‌ساز تقویت یا تضعیف نگرش دینی باشد. این نتیجه با مطالعاتی همخوان است که مدرسه را نه فقط یک نهاد آموزشی، بلکه یک محیط اجتماعی اثرگذار بر اجتماعی‌شدن دینی معرفی می‌کنند (Niazian et al., 2022; Rajabi Borujeni, 2023). در این چارچوب، نقش فعالیت‌های گروهی و تعامل با همسالان نیز برجسته بود؛ یافته‌ای که با پژوهش‌های پیشین درباره تأثیر همسالان بر نگرش‌ها و رفتارهای دینی نوجوانان همسو است (Ghorbani & Jomeniya, 2018; Vermeer, 2014).

در بخش مربوط به نقش والدین، یافته‌ها نشان داد که خانواده همچنان از نگاه دانش‌آموزان، مهم‌ترین مرجع اولیه در شکل‌گیری نگرش دینی است، اما این نقش در صورتی اثربخش است که با گفت‌وگو، حمایت عاطفی و پرهیز از اجبار همراه باشد. این نتیجه با پژوهش‌هایی همخوان است که نشان می‌دهند سبک‌های فرزندپروری حمایتی و ارتباطی، بیش از کنترل و اجبار، به درونی‌سازی باورهای دینی کمک می‌کنند (Dollahite & Thatcher, 2008; Hosseini et al., 2015). در مقابل، اجبار دینی و تناقض میان گفتار و رفتار والدین، از دیدگاه دانش‌آموزان می‌تواند به فاصله‌گیری یا نگرش منفی نسبت به دین منجر شود؛ یافته‌ای که با نتایج پژوهش‌های جامعه‌شناختی درباره انتقال فرهنگ دینی همخوان است (Mobarak et al., 2019; Nourbakhsh, 2016; Oveisi Fardouei, 2016).

یافته‌های پژوهش همچنین نشان داد که شکاف ادراکی بین‌نسلی، یکی از چالش‌های مهم در نقش‌آفرینی خانواده است. برخی دانش‌آموزان اشاره کردند که والدین آنان درک کاملی از مسائل و پرسش‌های دینی نسل جدید ندارند و این امر موجب می‌شود نوجوانان برای یافتن پاسخ‌های خود به همسالان یا منابع دیگر مراجعه کنند. این نتیجه با مطالعاتی همسو است که نشان می‌دهند تحولات اجتماعی و فرهنگی معاصر، الگوهای سنتی انتقال دین را با چالش مواجه ساخته است (Smith & Denton, 2009; Vermeer, 2014). در چنین شرایطی، نقش گروه‌های اجتماعی و حتی فضای دیجیتال در تکمیل یا جایگزینی نقش خانواده برجسته‌تر می‌شود (Suryanti & Ikawati, 2025; Syafi'i & Shokheh, 2025).

از منظر پیامدها، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که نگرش دینی مثبت، در صورت شکل‌گیری مبتنی بر انتخاب آگاهانه و حمایت محیطی، می‌تواند با ابعاد مختلف سلامت روان و سازگاری اجتماعی نوجوانان همراه باشد. این نتیجه با پژوهش‌هایی همسو است که رابطه دینداری با سلامت روان، رضایت از زندگی و تاب‌آوری را گزارش کرده‌اند (Dein et al., 2012; Mousavi Fakh & Keyvanloo, 2021; Yonker et al., 2012). همچنین، مطالعات نشان داده‌اند که نگرش دینی می‌تواند نقش محافظتی در برابر برخی آسیب‌های رفتاری و اخلاقی ایفا کند (Mamarasulovich, 2022; Onu et al., 2021).

در مجموع، یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که نقش مدرسه و والدین در شکل‌گیری نگرش دینی دانش‌آموزان نه تقابلی، بلکه مکمل یکدیگر است. هرگاه این دو نهاد در پیام‌ها، شیوه‌ها و ارزش‌های تربیتی خود هماهنگ عمل کنند، احتمال شکل‌گیری نگرش دینی پایدار و درونی‌شده در نوجوانان افزایش می‌یابد؛ اما ناهماهنگی، اجبار یا نادیده‌گرفتن ویژگی‌های رشدی نوجوان می‌تواند این فرایند را تضعیف کند. این نتیجه با پژوهش‌هایی همسو است که بر ضرورت رویکرد تعاملی و چندسطحی در تربیت دینی تأکید دارند (Mousavi et al., 2021; Niazian et al., 2022).

پژوهش حاضر با محدودیت‌هایی همراه بود. نخست، استفاده از نمونه‌گیری هدفمند و حجم محدود نمونه، امکان تعمیم نتایج به همه دانش‌آموزان متوسطه دوم را کاهش می‌دهد. دوم، داده‌ها مبتنی بر مصاحبه و خودگزارشی دانش‌آموزان بود و احتمال تأثیر ملاحظات اجتماعی یا احتیاط در بیان دیدگاه‌های واقعی وجود دارد. سوم، زمینه فرهنگی و اجتماعی خاص محل انجام پژوهش می‌تواند بر نتایج اثرگذار باشد و لازم است در تفسیر یافته‌ها با احتیاط عمل شود.

پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آینده، نگرش دینی دانش‌آموزان در بافت‌های فرهنگی، جغرافیایی و آموزشی متنوع‌تر بررسی شود. همچنین انجام مطالعات طولی می‌تواند به درک پویایی تغییر نگرش دینی در گذر زمان کمک کند. بررسی هم‌زمان دیدگاه والدین، معلمان و دانش‌آموزان و مقایسه این دیدگاه‌ها نیز می‌تواند به غنای تحلیل‌ها بیفزاید.

بر اساس یافته‌های پژوهش، پیشنهاد می‌شود برنامه‌های آموزش دینی مدارس با تأکید بر کاربردی‌بودن آموزه‌ها و تناسب آن‌ها با نیازهای نوجوانان بازنگری شود. توانمندسازی معلمان در حوزه مهارت‌های ارتباطی و روان‌شناختی، تقویت گفت‌وگوی خانواده و مدرسه، و ایجاد فضایی حمایتی و غیرتحمیلی برای تجربه دینی نوجوانان، می‌تواند نقش مؤثری در بهبود نگرش دینی دانش‌آموزان ایفا کند.

موازین اخلاقی

در این پژوهش ملاحظات اخلاقی رعایت شد.

تشکر و قدردانی

از تمام افرادی که امکان انجام پژوهش حاضر را فراهم کردند، تقدیر و تشکر می‌شود.

مشارکت نویسندگان

نویسندگان این مطالعه با هم مشارکت فعال داشتند.

تعارض منافع

بین نویسندگان پژوهش حاضر هیچ تضاد منافی وجود نداشت.

Reference

- Ahmadi Dastjerdi, H. (2017). A review of the stages of religious identity formation in children and adolescents. *Proceedings of the National Conference on Children's Identity in Islamic Iran*.
- Barida, M., Prasetyawan, H., & Muarifah, A. (2019). The Development of Self-Management Technique for Improving Students' Moral Intelligence. *International Journal of Educational Research Review*, 4(4), 660-669. <https://doi.org/10.24331/ijere.628483>
- Dehghan Ardakani, Z., & Mostafavi Rad, F. (2019). Predicting mental health based on personality traits and body image among adolescent female students. *Women and Society*, 10(1), 331-364. <https://sid.ir/paper/169175/en>
- Dein, S., Cook, C. C. H., & Koenig, H. (2012). Religion, Spirituality, and Mental Health: Current Controversies and Future Directions. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 200(10), 852-855. <https://doi.org/10.1097/NMD.0b013e31826b6dle>
- Dollahite, D. C., & Thatcher, J. Y. (2008). Talking about religion: How parents support adolescent faith. *Journal of Family Issues*, 29(5), 611-637. <https://doi.org/10.1177/0743558408322141>
- Farshad, F., & Farzaneh, S. (2021). The role of religious attitudes in predicting students' social adjustment. *Proceedings of the National Conference on Professional Research in Psychology and Counseling with a Teacher-Oriented Perspective*.
- Ghorbani, A., & Jomeniya, S. (2018). The role of social factors (family, school, and peer groups) in students' socialization in Golestan Province. *Applied Sociology*, 29(2), 113-128. https://jas.ui.ac.ir/article_22630_en.html?lang=fa
- Heidari, H., Solgi, M., & Saleh Sediqpour, B. (2020). Examining the role and status of religion in the personal identity of Iranians. *Islam and Social Sciences Quarterly*, 12(23), 33-56. https://soci.rihu.ac.ir/article_1668.html?lang=en
- Hosseini, F. S., Jamshidi Soloklo, B., & Mazidi, M. (2015). Predicting adolescents' religiosity based on parental religiosity and family communication patterns. *Personality and individual differences*, 4(8), 101-124. <https://www.magiran.com/paper/1486169/prediction-of-student-s-religiosity-by-parent-s-religiosity-and-family-communication-patterns?lang=en>
- Karami, M., & Chopani, M. (2019). Explaining personality dimensions of counselors' competence from the perspective of successful counselors: A qualitative study. *Qualitative Research in Health Sciences*, 8(2), 154-169. <https://sid.ir/paper/215441/en>
- Klimstra, T. (2013). Adolescent personality development and identity formation. *Child Development Perspectives*, 7(2), 67-131. <https://doi.org/10.1111/cdep.12017>
- Mamarasulovich, A. B. (2022). Religious and Philosophical Foundations of Human Moral Development. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 11, 154-163. <https://ajird.journalspark.org/index.php/ajird/article/view/418>
- Miri, M., Alamolhoda, J., & Ghaedamini Harouni, S. (2015). The role of parents and their educational methods in the religious and moral education of children. *Proceedings of the First International Conference on Management, Economics, Accounting, and Educational Sciences*.
- Mobarak, S., Hazrati Soumeh, Z., & Saroukhani, B. (2019). A sociological study of the transmission of religious culture through families to youth over the past four decades (Case study: Tehran, 2018). *Strategic Studies on Sports and Youth*, 18(44), 193-216. https://fasname.msy.gov.ir/article_320.html?lang=en
- Mousavi Fakhr, S. M. H., & Keyvanloo, F. (2021). The role of religiosity in students' mental health: A systematic review and meta analysis. *Razi Medical Sciences Journal*, 28(4), 105-114. <https://www.sid.ir/paper/1006155/en>
- Mousavi, S. M., Ansarian, F., Samadi, M., & Abbasi Sarouk, L. (2021). A review study on approaches to religious education based on the role of the family. *Family and Health*, 11(2), 185-200. <https://www.magiran.com/paper/2477964/a-review-article-reviewing-and-explaining-religious-education-approaches-based-on-the-role-of-the-family?lang=en>
- Mutmainnah, M., Waston, W., & Sholahuddin, M. (2025). Integrating Religious and Economic Education for Sustainable Development Goals (SDGs): An Analysis of Entrepreneurial Models in Indonesian Pesantren. *Profetika Jurnal Studi Islam*, 25(02), 287-302. <https://doi.org/10.23917/profetika.v25i02.7801>
- Niazian, F., Seydkhani, M., Seydi, T., & Narimani, T. (2022). The role of family and school in students' education. *Proceedings of the Fifth International Conference on Psychology, Educational Sciences, and Social Studies*.
- Nourbakhsh, Y., & Oveisi Fardouei, Q. (2016). Religiosity and family educational patterns: Examining the effects of family on adolescents' religious behavior in Tehran. *Iranian Social Issues Review*, 7(1), 283-314. https://ijsp.ut.ac.ir/article_60204.html?lang=en

- Novitasari, N. (2025). Implementation of an Integrated Pre-Tahfiz Model for Developing Religious Values in Early Childhood Education: A Case Study at Tadika Ceria Az-Zahra Malaysia. *Al-Hikmah Indonesian Journal of Early Childhood Islamic Education*, 9(1), 168-174. <https://doi.org/10.35896/ijecie.v9i1.1009>
- Onu, D. U., Onyedibe, M. C. C., Ugwu, L. E., & Nche, G. C. (2021). Relationship between religious commitment and academic dishonesty: is self-efficacy a factor? *Ethics & Behavior*, 31(1), 13-20. <https://doi.org/10.1080/10508422.2019.1695618>
- Pazhooheshi Nia, K. (2017). The role of spirituality and religious beliefs in reducing depression and anxiety. *Proceedings of the 3rd National Conference on Management and Humanities Research in Iran* (pp. 1265-1275).
- Rajabi Borujeni, P. (2023). The role of schools in students' religious education. *5th National Conference on Management, Economics, and Islamic Sciences*.
- Rangbar, M. S., & Allamatsaz, B. (2016). The role and impact of religion in human social life. *Proceedings of the Second International Conference on Humanities with an Indigenous-Islamic Approach*.
- Rohim, A., & Madzaly, M. Y. A. (2025). Analysis of Evaluation Techniques in the Book "Islamic Religious Education and Ethics" for Eleventh Grade Students of Madrasah Aliyah. *Edukasi Islami Jurnal Pendidikan Islam*, 14(01), 67-86. <https://doi.org/10.30868/ei.v14i01.8054>
- Shah, S. (2019). Does Religion Buffer the Effects of Discrimination on Distress for Religious Minorities? The Case of Arab Americans. *Society and Mental Health*. <https://doi.org/10.1177/2156869318799145>
- Smith, C., & Denton, M. L. (2009). *Soul searching: The religious and spiritual lives of American teenagers*. Oxford University Press. https://books.google.com/books/about/Soul_Searching.html?id=NuFGIj97rKsC
- Suryanti, E. W., & Ikawati, A. (2025). Fostering Religious Character Education Through the Implementation of Digital Literacy Culture. *Al-Ishlah Jurnal Pendidikan*, 17(1), 500-511. <https://doi.org/10.35445/alishlah.v17i1.6377>
- Syafi'i, S. i., & Shokheh, M. (2025). The Role of Modernizing Islamic Religious Education and Character Building in Facing the Challenges of Juvenile Delinquency in the Digital Era. *Al-Ulum Jurnal Pemikiran Dan Penelitian Ke Islaman*, 12(1), 73-83. <https://doi.org/10.31102/alulum.12.1.2025.73-83>
- Talkhabi, M. (2017). A cognitive approach to religious education. *Philosophy of Education*, 2(1), 71-90. <http://pesi.saminattech.ir/en/Article/34671/FullText>
- Vang, Z. M., Hou, F., & Elder, K. (2019). Perceived Religious Discrimination, Religiosity, and Life Satisfaction. *Journal of Happiness Studies*. <https://doi.org/10.1007/s10902-018-0032-x>
- Vermeer, P. (2014). Religion and family life: An overview of current research and suggestions for future research. *Religions*, 5(2), 402-421. <https://doi.org/10.3390/rel5020402>
- Yonker, J. E., Schnabelrauch, C. A., & DeHaan, L. G. (2012). The relationship between spirituality and religiosity on psychological outcomes in adolescents and emerging adults: A meta-analytic review. *Journal of adolescence*, 35(2), 299-314. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2011.08.010>
- Zakipour, T., & Abdi, R. (2024). A Study of the Effect of Religious Beliefs on Female Students' Resilience in the 1st Grade of High School in District 1 of Shiraz. *Research in Islamic Education and Training*, 5(1), 85-102. <https://doi.org/10.22034/riet.2024.15547.1222>
- Zumzianah. (2024). Islamic Religious Education Based on Local Culture: Strategy for Developing Islamic Religious Education Materials in Madrasah Ibtidaiyah. *Ijgie (International Journal of Graduate of Islamic Education)*, 5(1), 39-45. <https://doi.org/10.37567/ijgie.v5i1.2727>